

บทที่ 2

แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

ในอดีตก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา กลุ่มชนในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการรวมตัวกันเป็นโครงสร้างทางสังคมขั้นพื้นฐานเรียกว่าชุมชน มีการแสวงหาวัตถุที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีระบบ มีการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบในสังคม มีการสั่งสมความรู้ ความเชื่อทางสังคมในระดับหนึ่ง และมีความเชื่อเริ่มแรกคือความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ และปรากฏการณ์ที่ควบคุมไม่ได้ โดยความต้องการในคำตอบของที่มาในปรากฏการณ์เหล่านี้ เป็นแรงผลักดันให้เรียนรู้ และใช้สื่อสารด้วยระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ วิธีที่ได้คำตอบในยุคเริ่มแรกคือวิธีที่เรียกว่า วิธีการสร้างแนวคิดแบบเทพปกรณัม เป็นวิธีการที่เรียกได้ว่าเก่าแก่ที่สุด หรือเป็นวิธีการแรกที่มนุษย์ในสมัยโบราณสร้างความเข้าใจกับสภาพแวดล้อม เพราะเรื่องราวแบบเทพปกรณัมสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทุกประเภทได้ง่ายที่สุดโดยไม่ต้องมีเหตุผลรองรับ สามารถให้คำตอบเกี่ยวกับที่มาของกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ นอกจากนั้นเทพปกรณัมยังเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้ในการควบคุม โดยการเชนสังเวช บูชา บวงสรวงด้วยสิ่งต่าง ๆ แนวคิดแบบเทพปกรณัมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนาก็คือความเชื่อเรื่องผีฟ้า หรือแถน นั่นเอง

หากแต่ความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีความเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนแตกต่างกัน เมื่อสังคมขยายตัวขึ้นก็ไม่อาจรวมตัวหรือปรับเข้าด้วยกัน และไม่อาจครอบคลุมให้เกิดบูรณาการทางสังคมร่วมกันได้ ดังนั้นเมื่อชุมชนที่เข้มแข็งเกิดระบบการเมืองที่มีผู้นำทางสังคมเป็นกลุ่มชนชั้นปกครองต้องการขยายอิทธิพลครอบคลุมเหนือกลุ่มชนอื่น ๆ จึงต้องอาศัยความเชื่อจากภายนอก คือ พราหมณ์-ฮินดู และโดยเฉพาะพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการขยายอำนาจ ความเชื่อจากภายนอกทั้งสองนี้ นอกจากสามารถสร้างเอกภาพในชุมชนให้เข้มแข็งแล้ว ยังช่วยจัดระเบียบทางสังคมในระดับเครือข่ายของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายในความเชื่อได้เป็นอย่างดี เพราะมีความเป็นกลางสามารถปรับตัวให้เข้ากับความเชื่อเรื่องผีในแต่ละกลุ่มชนได้ กลุ่มชนชั้นปกครองนี้จึงเป็นกลุ่มที่เลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับการขยายตัวทางแนวคิดเรื่องเอกภาพทางการเมือง เพื่อสร้างสิทธิธรรมให้กับตนเอง

2.1 แนวคิดเรื่องจักรวาลคติในการวางผังวัดหลวง

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บรรดาบ้านเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ไม่มีแห่งใดเป็นรัฐรวมศูนย์ หากเป็นเครือข่ายของเมืองสำคัญหรือรัฐอิสระที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองในระดับเดียวกัน และเพื่อพัฒนาระบบความเชื่อและการจัดการรูปแบบการปกครองให้เหมาะสม ก็ได้มีการติดต่อกับลังกาที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อนำแนวคิดและแนวทางปฏิบัติใหม่ ๆ เข้ามาปรุงแต่งผสมผสานกับของเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว โดยเฉพาะเรื่องระบบกษัตริย์และจักรวาลนั้น แลเห็นได้จากหลักฐานทางเอกสารโบราณ และรูปแบบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่เดียว (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 88)

การวางผังแบบจักรวาลคติ คือ รูปแบบการวางอาคารศาสนสถาน ที่มีการจัดวางเรื่องทิศและตำแหน่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องจักรวาลของแต่ละกลุ่มชุมชน แม้แต่กลุ่มชุมชนที่นับถือผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติก็มีระบบจักรวาลแบบตนเอง การจำลองจักรวาลให้เกิดขึ้นในชุมชนคือการสร้างศูนย์กลางของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางจักรวาลจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่นของคนในชุมชน การใช้จักรวาลคติในการวางผังจึงเป็นรูปแบบของการนำความเชื่อมาใช้ร่วมกับการปกครองชุมชน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีสมมุติฐานว่า ในเขตพุทธาวาสของวัดหลวงในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีการวางตำแหน่งสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับเรื่องทิศ โดยมีองค์เจดีย์เป็นศูนย์กลาง และมีสถาปัตยกรรมบริวารตั้งตามทิศสำคัญ ผังรูปแบบเช่นนี้จะพบในเขตเข้มข้นทางวัฒนธรรมคือ ที่เมืองศูนย์กลาง และขยายตัวเข้าครอบคลุมเมืองใกล้เคียง เพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันให้เกิดขึ้น

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์กลางวัฒนธรรมที่เผยแพร่แนวคิดเรื่องจักรวาลคติคือ พวกลขณ ที่ยึดตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดู ลขณนั้นสามารถสร้างคติจักรวาลให้เป็นรูปธรรมในการวางผังเมืองและผังศาสนสถานที่ยึดหลักอย่างเคร่งครัด และเมื่อคตินี้แพร่เข้ามาในดินแดนประเทศไทยซึ่งมีพุทธศาสนาเป็นความเชื่อหลัก ความเข้มข้นของการวางผังแบบจักรวาลคติก็เริ่มคลายตัวลง และเมื่อแพร่เข้าสู่เขตลุ่มอาณาจักรล้านนาในลุ่มแม่น้ำปิง ประกอบกับพื้นที่นี้มีความเชื่อเดิมที่สืบเนื่องมาแต่อดีต จึงเกิดการผสมผสานความเชื่อที่เข้ามาใหม่กับความเชื่อเดิมสร้างเป็นรูปแบบของตนเอง

จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงของอาณาจักรล้านนา มีความชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 แสดงการปรับรับคติมาผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมของตนเอง

2.2 แนวคิดในการถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม

วิถีชีวิตโดยรวมของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นได้โดยผ่านการเรียนรู้และการปลูกฝังทางสังคม เราเรียกรวมกันว่า “วัฒนธรรม” วัฒนธรรมยังมีหน้าที่เป็นวิถีทางสื่อสาร สร้างบูรณาการทางความคิด ความเชื่อ และประเพณี แล้วถ่ายทอดสิ่งนั้นต่อสังคม ที่สำคัญคือวัฒนธรรมช่วยส่งต่อคุณค่า ความหมายของสิ่งอันเป็นที่ยอมรับในสังคมหนึ่ง ๆ ให้คนในสังคมนั้นได้รับรู้ แล้วขยายไปในขอบเขตที่กว้างขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่การสื่อสารทางวัฒนธรรมนั้นกระทำโดยผ่านสัญลักษณ์ และเมื่อวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ หมายความว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรม ก็คือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง เป็นข้อตกลงที่กำหนดเป็นหลักใหญ่ ๆ กำหนดแนวคิดที่สำคัญไว้ ทั้งนี้ได้หมายความว่าวัฒนธรรมในสังคมเดียวกันแต่ต่างแหล่งจะเหมือนกันไปหมดทุกอย่าง วัฒนธรรมที่แพร่กระจายไปตามแหล่งต่าง ๆ ก็ดี จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งก็ดีย่อมถูกปรุงแต่ง ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพพื้นบ้านพื้นถิ่นเสมอ (ธิดา สาระยา, 2539ก :113-115)

มนุษย์เราอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ โดยวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมกระแสหลักของสังคม การยืมและการรับวัฒนธรรมจากสังคมข้างเคียงเป็นผลจากการที่วัฒนธรรมแผ่กระจายออก หมายความว่าเกิดการกระจายวัฒนธรรมจากจุดเริ่มต้นในสังคมหนึ่งไปยังสังคมอื่น ๆ นักวิชาการกลุ่มหนึ่งนำโดย ฟรานส์ โบแอส (Franz Boas, *Race, Language and Culture*.1966) เชื่อในเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากจุดศูนย์กลางของสังคมหนึ่งและขยายวงกว้างออกไปยังสังคมอื่น อาจเป็นวัฒนธรรมย่อยส่วนใดส่วนหนึ่งในลักษณะชนบทร่วมประเพณี หรือความเชื่อ หรือศิลปกรรม แนวคิดนี้ได้ขยายขอบเขตไปเป็นการแบ่งสังคมและวัฒนธรรมในโลกเป็นภาคต่าง ๆ ตามความคล้ายคลึงของวัฒนธรรม

การพิจารณาเรื่องการแพร่กระจายของวัฒนธรรมนั้น โบแอส เสนอว่าให้มองวัฒนธรรมที่องค์ประกอบ (Culture traits) ดูว่าองค์ประกอบใดมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ใด (Culture core) และแพร่กระจายไปบริเวณใด (Culture area) การพิจารณาด้วยแนวคิดนี้อาจจะใช้ได้กับวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมที่เป็นความเชื่อ

โบแอสกำหนดให้เขตวัฒนธรรม (Culture area) คือ การรวมบริเวณท้องที่ที่กลุ่มชนตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีลักษณะวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นการพยายามขีดเส้นแบ่งแนวพื้นที่อย่างกว้าง ๆ ไม่ขีดเส้นอย่างถาวร การศึกษาเขตวัฒนธรรมนี้ส่วนใหญ่หมายถึงการศึกษาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากจุดหนึ่งไปยังจุดต่าง ๆ จุดเริ่มต้นซึ่งเป็นจุดเกิดวัฒนธรรม

เรียกว่า “ศูนย์วัฒนธรรม” (Culture center) และบริเวณรอบนอกที่วัฒนธรรมแพร่ไปถึง หรือส่วนที่อยู่บริเวณชายขอบจริง ๆ มักจะมีเส้นขีดแบ่งแยกที่ไม่ชัดเจน วัฒนธรรมที่แพร่กระจายจนถึงชายขอบนี้ก็มีลักษณะผิดเพี้ยนจากวัฒนธรรมที่ศูนย์รวม ศัพท์ที่ใช้เรียกว่า “วัฒนธรรมชายขอบ” (Marginal culture) และเพื่อให้เกิดความเป็นกลางในการเปรียบเทียบไม่ให้เกิดอคติทางวัฒนธรรม จำต้องมีความคิดพื้นฐานว่า วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีรูปแบบและประวัติความเป็นมาของตัวเอง วัฒนธรรมของแต่ละสังคมย่อมจะต้องถูกพิจารณาภายในสังคมนั้น เพราะไม่มีกฎเกณฑ์ใดที่จะนำมาพิจารณาเปรียบเทียบหรือตีค่าวัฒนธรรมได้ วัฒนธรรมควรจะต้องได้รับการพิจารณาเฉพาะกับตัวของตัวเอง ไม่ควรจะมีการเปรียบเทียบว่าวัฒนธรรมใดดีกว่ากัน

Robert Redfield (Robert Redfield, *Peasant Society and Culture*, 1965) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างในระดับความเชื่อที่มีในสังคมต่าง ๆ และได้เสนอทฤษฎีว่า เราอาจแบ่งแยกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ระดับคือ great tradition (วัฒนธรรมหลัก) และ little tradition (วัฒนธรรมชาวบ้าน) โดยที่ทั้งสองระดับยังคงเกี่ยวข้องกันและแยกจากกันไม่ได้ ระดับแรกคือวัฒนธรรมหลัก เป็นความเชื่อตามกฎเกณฑ์ที่มีผู้บัญญัติไว้ ส่วนใหญ่เริ่มเกิดขึ้นในเมืองซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของความเจริญและเป็นที่รักษาไว้ซึ่งความถูกต้องของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ความเชื่อทางศาสนา กฎหมาย และประเพณีต่าง ๆ ที่เริ่มเกิดขึ้นในเมืองจะมีการอนุรักษ์ทำให้อยู่ในลักษณะที่เป็นของแท้ ต่อมาเมื่อเกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กระจายไปไกลจากจุดเริ่มต้นจะปรากฏว่าชนบทนิยม วัฒนธรรม ความเชื่อ อาจจะอยู่ในลักษณะที่จะผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ยังคงมีเค้าของเดิม ความผิดเพี้ยนที่เกิดขึ้นทำให้เกิดวัฒนธรรมอีกระดับหนึ่งหรืออีกแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน (อมรา พงศาพิชญ์, 2534 : 20-35)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ผู้ที่รู้วัฒนธรรมหลักมักเป็นพระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ความรู้ทางศาสนา โดยที่ศาสนาพุทธเกิดในอินเดียเมื่อ 2500 กว่าปีมาแล้ว วัฒนธรรมหลักที่ได้รับการถ่ายทอดมาก็มีการเปลี่ยนแปลงบ้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ไม่มีการจดบันทึกไว้ เมื่อมีการสร้างพระไตรปิฎก พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ก็ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นต้นตำราของพุทธศาสนา และในการวิเคราะห์ในแนวของ Robert Redfield นี้ เราก็ต้องยอมรับว่าในระยะหนึ่ง พระไตรปิฎกก็คือวัฒนธรรมหลัก และผู้ที่รู้พระไตรปิฎก จะเป็นผู้ที่สังคมให้ความเคารพและเชื่อถือ พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในการใช้ปรัชญาทางศาสนาให้สอดคล้องกับปรัชญาการบริหารบ้านเมือง โดยประกอบกับความเชื่อที่ว่ากษัตริย์เป็นตัวแทนของพระโพธิสัตว์ในโลกนี้ หรือมีความเชื่อว่า กษัตริย์คือผู้ที่ได้ทำกรรมดีไว้ในชาติก่อนจึงได้เกิดมาเป็นผู้มีบุญในชาตินี้ ลูเซียน แฮงส์ (Lucien Hanks, 1962, 1975) วิเคราะห์ว่าโลกทัศน์ของคนไทยมีพื้นฐาน มาจากค่านิยมของพุทธศาสนา

กล่าวว่าโลกทัศน์ของคนไทยมีรากฐานมาจากการจัดระบบจักรวาล การที่ใครจะอยู่ในจุดใดในระบบจักรวาล ขึ้นกับบุญบาปซึ่งได้ทำไว้ในชาติก่อนหน้านั้นเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ในแต่ละสังคมมีหลายตำนาน การเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่กษัตริย์นี้เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับผู้ปกครอง เป็นการตอบคำถามที่ว่า ทำไมบางคนจึงมีสิทธิ์และอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ในขณะที่คนส่วนใหญ่ต้องอยู่ใต้อำนาจ ในกรณีการโค่นล้มราชวงศ์ ผู้ปกครองประเทศคนใหม่ก็สามารถอ้างได้เช่นกันว่า การที่ตนสามารถโค่นล้มราชวงศ์ได้เพราะตนเป็นผู้มีความสามารถ และเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ดังนั้น ความเชื่อทางศาสนากับการปกครองที่อยู่ในลักษณะเดียวกัน ทำให้ประชาชนสามารถเข้าใจระบบการปกครองได้ง่ายขึ้น ผลของการพยายามผสมเรื่องทางศาสนาไว้กับเรื่องการปกครองก็คือ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ในสมัยก่อนไม่สามารถแยกสถาบันศาสนากับสถาบันการปกครองออกจากกันได้ เป็นการส่งเสริมให้เกิดความสงบเรียบร้อยในประเทศ (อมรา พงศาพิชญ์, 2534 : 36-89)

2.3 ทบทวนวรรณกรรมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวด คือ

1. หมวด ก. เนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องจักรวาล
2. หมวด ข. เนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองกับแนวคิดทางศาสนา
3. หมวด ค. เนื้อหาเกี่ยวกับการตีความสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา

หมวด ก. ความเชื่อเรื่องจักรวาล

จากหนังสือ "จกกวาฟทีปนี" ตรวจเรียบเรียงโดยหอสมุดแห่งชาติ, 2523 กล่าวว่าโดยลักษณะหนังสือ จกกวาฟทีปนี มีรูปเรื่องคล้ายกับหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งแต่งโดยพญาลิไท ในปี พ.ศ. 1888 โดยคนไทยจะรู้จักไตรภูมิพระร่วงดีกว่า ทั้งนี้เพราะไตรภูมิพระร่วงเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอ่านเข้าใจได้ง่าย แต่จกกวาฟทีปนีซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2063 นั้นเป็นภาษาบาลี มีผู้อ่านได้อยู่ในวงแคบ ทำให้หนังสือสองเรื่องนี้เป็นที่รู้จักมากน้อยแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างในการเรียบเรียงอีกประการ คือ ไตรภูมิพระร่วงเรียบเรียงเป็นโวหารของผู้แต่งโดยตลอด ไม่ได้บอกข้อความตอนไหนนำมาจากคัมภีร์อะไร ส่วนในจกกวาฟทีปนี ท่านได้แจ้งชื่อคัมภีร์ที่อ้างไว้ทุกแห่ง ซึ่งเป็นลักษณะการเรียบเรียงหนังสือที่เรียกปัจจุบันว่า วิทยานิพนธ์นั่นเอง

จกกวฬที่ปนี ซึ่เป็นคัมภีรทงพุทธศนทที่ว่ด้วยเรื่งจกกวฬและสรพฬ่งที่มีอยู่ใ จกกวฬ นิพนธ์โดยพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระนักปราชญ์แห่งเมืองเชียงใหม่วว พ.ศ. 2063 โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรวบรวมคำอธิบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจกกวฬและภูมิศาสตร์จากคัมภีรทง ศนทหลายประเภท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษต่างๆ โดยเนื้อหาของ จกกวฬที่ปนี แบ่งเป็น 6 กัณฑ์ คือ

- กัณฑ์ที่ 1 ว่าด้วยเรื่งจกกวฬและความหมายของผิวโลก
- กัณฑ์ที่ 2 ว่าด้วยเรื่งที่ตั้งและขนาดภูเขาสาคัญต่าง ๆ คือ เขาพระสุเมรุ
- กัณฑ์ที่ 3 ว่าด้วยเรื่งแหล่งน้ำ คือ มหาสมุทร แม่น้ำ
- กัณฑ์ที่ 4 ว่าด้วยเรื่งที่ตั้ง ขนาด และประชากรในทวีปทั้ง 4
- กัณฑ์ที่ 5 ว่าด้วยเรื่งไตรภูมิและการเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางประเภท
- กัณฑ์ที่ 6 ว่าด้วยเรื่งเบ็ดเตล็ด

ความมุ่งหมายในการแต่งเข้าใจว่า เพื่อเป็นการชำระเรื่งราวต่าง ๆ เกี่ยวกับจกกวฬให้ ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะให้มากที่สุด

ปัจจุบันมีผู้ได้ศึกษาคัมภีรจกกวฬที่ปนี จากภาษาบาลีแปลเป็นภาษาไทยแล้วทั้ง 6 กัณฑ์ เป็นวิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2523

วิทยานิพนธ์เรื่งจกกวฬที่ปนีกัณฑ์ที่1,2,3 โดย สดุดณ จังกาจิต พ.ศ. 2520 กล่าวว่า พุทธศนทานในล่านนามีความเชื่อเรื่งจกกวฬคติเช่นกันพบได้จาก วรรณกรรมเรื่งจกกวฬที่ปนี วิทยานิพนธ์เรื่งนี้ศึกษาเรื่ง

- กัณฑ์ที่ 1 พรรณนาความหมายคำว่า จกกวฬ ว่าคือ โลกธาตุหนึ่ง และกล่าวถึงขนาดและ ลักษณะของจกกวฬ

กัณฑ์ที่ 2 พรรณนาเรื่ง ภูเขา มี 4 ชนิด คือ

1. เรื่งที่ตั้ง ขนาด และลักษณะของภูเขาสิเนรุ หรือ เขาพระสุเมรุ ซึ่งอยู่กลางมหาปฐพี
2. เรื่งที่ตั้ง ขนาด และลักษณะของเทือกเขาทั้ง 7 ได้แก่ ภูเขาสัตตบิภันท์ ประกอบด้วย ยุคนธร อสิณธร กรวิก สุธศนะ เนมินธร วินตกะ และอัถกัณ ที่อยู่รอบภูเขาพระสุเมรุ
3. กล่าวถึงที่ตั้ง ขนาดและลักษณะของภูเขาหิมพานต์
4. กล่าวถึงที่ตั้ง ขนาด และลักษณะของภูเขาจกกวฬ

กัณฑ์ที่ 3 พรรณนาเรื่องแหล่งน้ำ 4 ชนิด คือ

1. กล่าวถึงที่ตั้ง ขนาดและลักษณะของสมุทร หรือมหาสมุทร
2. กล่าวถึงที่ตั้ง ขนาดและลักษณะของสระ
3. กล่าวถึงที่ตั้ง ขนาดและลักษณะของแม่น้ำต่าง ๆ มี
4. กล่าวถึงแหล่งน้ำอื่น ๆ 20 ชนิด

วิทยานิพนธ์เรื่อง จักรกวางทิปนี กัณฑ์ที่ 4 โดย วรศักดิ์ ศรีบุญ พ.ศ. 2522 กล่าวถึง

กัณฑ์ที่ 4 พรรณนาเรื่องทวีป

ทวีปใหญ่ทั้ง 4 คือ ชมพูทวีป บพวิเททวีป อมรโคยานทวีป และอุตรรุทวีป ในด้านขนาด ที่ตั้ง และลักษณะทวีป มีรายละเอียดมากในเรื่องชมพูทวีปและอุตรรุทวีป

ทวีปเล็กที่มี 2,000 ทวีป พรรณนารายละเอียดของเกาะลังกาตั้งแต่สมัยที่พวกยักษ์ครอบครองอยู่ จนถึงเวลาที่วิชัยกุมารพร้อมบริวารถูกเนรเทศไปถึงลังกา

วิทยานิพนธ์เรื่อง จักรกวางทิปนี กัณฑ์ที่ 5 โดย บาลี พุทธรักษา พ.ศ. 2523 กล่าวถึง

กัณฑ์ที่ 5 พรรณนาเรื่องภูมิต่าง ๆ เช่น

1. อบายภูมิ : ประกอบด้วย นรก กำเนิดเดรัจฉาน เปต และอสุรกาย และขุมของมหานิรย หรือ มหานรก 8 ขุม
2. อสุร : มีเวปจิตติ สุกจิตต สัมพร อสุโรฆ ปหารท ราหู เป็นต้น
3. เทวภูมิ : มี 29 ชั้น เป็นกามาวจรเทวโลก 9 รูปาวจรพรหมโลก 16 และอรุปราวจรพรหมโลก 4 การพรรณนาให้เห็นความหมายของชื่อก่อน แล้วจำแนกรายละเอียดของผู้อยู่อาศัยในภูมินั้น เช่น รูปร่าง ที่อยู่ อาหาร เหตุที่ทำให้จุติ
4. ภูมิเทวดา ได้แก่เทพผู้สถิตบนพื้นดิน เช่น เทวดาอาศัยอยู่ที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเจดีย์ ศาล ป่า ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น
5. อากาศเทวดา คือ เทพผู้สถิตอยู่เบื้องบน แต่ต่ำกว่าเทพชั้นจาตุมหาราชิก เทพชั้นนี้มีนามว่า วราหกายิกเทพ
6. เทพผู้สูงศักดิ์ มีจาตุมหาราชิกเทพ ดาวดึงส์เทพ ยามเทพ ดุสิตเทพ นิมมานรดีเทพ และปรนิมมิตวสวัตดีเทพ
7. พรหม มีพรหมปาริฉต พรหมบุโรหิต มหาพรหม บริดตภพรหม อัปมาณภพรหม เป็นต้น และกล่าวถึงต้นไม้สำคัญๆ เช่น ต้นชมพูทิปโก ต้นปาดลี ต้นสิมพลี ต้นปาริฉัตตก เป็นต้น

วิทยานิพนธ์เรื่อง จักรวาลทิปปี กัณฑ์ที่ 6 โดย นพพร เกล้าดี พ.ศ. 2523 กล่าวถึง กัณฑ์ที่ 6 วินิจจัยเบ็ดเตล็ด เรื่องอายุมนุษย์ในชมพูทวีป, เรื่องอาหาร, เรื่องการคำนวณ, มาตราับเวลา, เรื่องต้นไม้ใหญ่ 7 ชนิด, เรื่องว่าด้วยโลกในความหมายที่มาจากอรรถกถาต่าง ๆ, เรื่องความหมายและประเภทของโลกธาตุ 3 อย่าง, เรื่องความไม่สิ้นสุด และแสดงประวัติผู้แต่ง คือ พระสิริมงคลจารย์ ผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก อยู่วัดสวนขวัญ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดพระสิงห์ในพบุรี แต่งเสร็จปีมะโรง โทศก จุลศักราช 882 ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระราชาผู้เป็นหลานของ พระเจ้าติโลกราช และบอกจุดหมายในการแต่งว่า หวังบรรลุพระอรหันต์ในภพสุดท้าย โดยพึงพระธรรมเทศนาจากพระอริยมะตโดยพุทธเจ้า

วิทยานิพนธ์เรื่องอรุณวดีสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดย กวี แสงมณี ซึ่งไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งถูกกล่าวถึงในต้นฉบับ ผู้วิจัยพบการอ้างถึงคัมภีร์อรุณวดีสูตร อยู่ในไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท อรุณวดีสูตรที่พญาลิไทอ้างถึง น่าจะแต่งก่อนสมัยพญาลิไท อาจเป็นผลงานของพระเถระในทวารวดี สมัยพระเจ้าอาทิตยราช (พ.ศ. 1590-1670)

ลักษณะการแต่งเป็นภาษาบาลีร้อยแก้วสลับร้อยกรอง สาระสังเขป เป็นการพรรณนาเรื่องไม่มีการแบ่งเป็นกัณฑ์ เริ่มด้วยอดีตนิทาน ประวัติของพระสิริพุทธเจ้า การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติมาจนถึงประสูติจากพระครรภ์พระมารดา มีเรื่องเสด็จออกผนวช การเสด็จไปพรหมโลก และโปรดให้พระอภิกษุอัครสาวกเบ็องขวาแสดงธรรมโปรดพรหม เทวดา และมนุษย์

อดีตนิทานนี้พระอานนตส์ดับจากพระโคตมพุทธเจ้า ณ เขตวัน กรุงสาวัตถี จากนั้นพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสอธิบายเรื่องจุลลิกาโลกธาตุ ซึ่งกำลังพระสาวกผู้มีฤทธิ์จะมีวิสัยอยู่ในขอบเขตนี้

โลกธาตุหนึ่งมี 4 ทวีป ความยาว หนาของแผ่นดิน ภูเขาสิเนรุและเขาอื่น ๆ ดาวดึงส์ ทะเลสีทันดร ระยะทางระหว่างทวีป ภูเขา อาญุเทวดา พรหมชั้นต่าง ๆ รูปพรหม อรูปพรหม กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรูปภูมิ 4 รวม 31 ภูมิ การสลายของภูมิ วันที่กัปพิณาศ พระอาทิตย์ 7 ดวงทำให้จักรวาลไหม้ ดาวนักษัตร เพศชายหญิงของพรหมผู้ถูกกำหนดหาคบงำและเกิดการสังวาสกันขึ้น เรื่องอสงไขย, 4 อสงไขยเป็น 1 มหากัป พรรณนา ชมพูทวีป โสฬสนคร ปัจจุบันชนบท นคร 8 ชุมได้ชมพูทวีป ภูเขาหิมพานต์ สัตว์หิมพานต์ รูปร่างขนาดของทวีปทั้งสี่คือ ปุพพิทเทหะ อุตตรกุรุ ชมพู และอมรโคยาน ส่วนประกอบอื่น ๆ มีต้นไม้ ภูเขา ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว 12 นักษัตร ต่าง ๆ พันหนึ่งจักรวาลเป็น จุลลโลกธาตุ หมื่นจักรวาลเป็น มัชฌิมโลกธาตุ แสนโกฏิจักรวาลเป็น ดิสหัสสมหาสหัสสโลกธาตุ

พระสาวกแสดงฤทธิ์ได้ในจุลโลกธาตุ แต่พระพุทธเจ้าแสดงฤทธิ์ได้ในทุกโลกธาตุ ผู้แต่ง มุ่งแสดงพุทธานุภาพ เนื้อเรื่องบางตอนตรงกับพระไตรปิฎก เนื้อเรื่องบางตอนตรงกับอรรถกถา เช่น เรื่องทวิป การเกิดขึ้นและการสิ้นสุดของกัป บางตอนเนื้อหาใกล้เคียงกับ จักกภาพทีปนี เช่น เรื่องโลกสันฐาน ภูเขา ธรณินาคา เป็นต้น

หาก อรุณวดีสูตร ซึ่งน่าจะแต่งก่อนสมัยพญาลิไท เป็นผลงานของพระเถระในหริภุญชัย สมัยพระเจ้าอาทิตยราช (พ.ศ. 1590-1670) จริง ก็เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนว่าพระภิกษุในพุทธศาสนา ในสมัยหริภุญชัยมีความรู้เรื่องจักรวาลแบบพุทธแล้ว

หมวด ข. เนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองกับแนวคิดทางศาสนา

น. ณ ปากน้ำ กล่าวในหนังสือ ศิลปกับโบราณคดีในสยาม เรื่อง“พระญาจักรพรรดิราช” ว่าผู้ที่เกิดมาเป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้น จะต้องไปเกิดเป็นคนที่ทำบุญ จำศีลภาวนาให้ทานมาก่อนจึงไปเกิดในสวรรค์ จากสวรรค์กลับมาเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งต้องประพฤติและปฏิบัติด้วยความชอบธรรมทุกประการ จึงจะได้ชื่อว่าพระญาจักรพรรดิราช

แม้พระญาจักรพรรดิราชเป็นเรื่องในอุดมคติ แต่ก็เป็นที่ใฝ่ฝันของชาวพุทธ พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดียคือพระเจ้าอโศก ก็พยายามบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เหมือนพระญาจักรพรรดิราช แม้พระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ เช่น พระมหาธรรมราชาลิไท, สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือ พระเจ้าติโลกราช ก็ทรงพยายามเพื่อจะเป็นพระญาจักรพรรดิราช

งานวิจัยเรื่อง พุทธศาสนาในล้านนาไทย สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101 โดย ยุพิน เหมมุกด์ กล่าวว่า แนวความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาตลอดจนสภาพทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกต่างเป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรต่างก็เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวล้านนาได้เลือกสรรและยึดเอาพุทธปรัชญาเป็นแม่พิมพ์ในการหล่อหลอมและสร้างสรรค์โลกทัศน์ของตน โดยอาศัยแนวความคิดความเชื่อภูมิปัญญาเป็นปัจจัยสนับสนุน ก่อให้เกิดอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต ศิลปะ สถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนล้านนา

วิทยานิพนธ์เรื่อง สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ. 1954-2101 โดย ยุพิน เหมมุกด์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มุ่งศึกษาบทบาทและอิทธิพลของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อเสถียรภาพ

และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมล้านนา โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 1954-2101 และ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์ ผู้นำทางการเมืองและชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ตลอดจน อุดมคติของสถาบันสงฆ์ที่ได้รับการเน้นเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ นอกจากนั้นได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ และผลกระทบของสถาบันสงฆ์ต่อการเมือง เศรษฐกิจและสังคมล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า ในความพยายามที่จะสร้างเสถียรภาพทางการเมือง สิ่งสำคัญ ประการหนึ่งของกษัตริย์ล้านนาในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงสิ้นพุทธศตวรรษที่ 21 คือ การสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับอุดมคติของสถาบันสงฆ์ และความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่ขยายตัวมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศตวรรษที่ 21

นับตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าติโลกราชถึงสมัยพญาแก้ว อุดมการณ์ของรัฐในทางพุทธศาสนา จึงมีสาระสำคัญว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนพระโพธิสัตว์ ปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะ ธรรมิกราชาธิราชทั้งในฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรล้วนเป็นไปเพื่อจริยธรรม และเพื่อจะยัง พลังนิกรของพระองค์ และเนื่องด้วยการกัลปนาที่ดินและผลประโยชน์รวมถึงผู้คนให้กับวัดวา อารามต่าง ๆ โดยเฉพาะพระอารามหลวงเพื่อเป็นทานแก่พระศาสนาในอาณาจักรล้านนามีมา อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนวัดหรือศาสนจักรขยายตัวเติบโตขึ้น คนของศาสนจักรจึงมีฐานะเป็น อภิสิทธิชน หลุดจากอำนาจรัฐ เพราะได้รับการยกเว้นภาระหน้าที่ที่มีต่อฝ่ายอาณาจักร

หมวด ค. เนื้อหาเกี่ยวกับการตีความสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา

โชติ กัลยาณมิตร กล่าวในหนังสือ สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม ว่า อุปสรรคในการ ศึกษาสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบันคือ 'ไม่อาจชี้ลงไปให้เป็นที่ยอมรับกันว่าอะไรเป็นปรัชญาของ สถาปัตยกรรมไทย และในความเห็นของโชติ กัลยาณมิตรเห็นว่า แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อ สถาปัตยกรรมไทยสามารถพบอย่างสมบูรณ์ในเอกสาร"ไตรภูมิพระร่วง" แม่บทของสถาปัตยกรรม ไทยตามที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงนั้นเป็นแม่บทที่ยึดพุทธศาสนาหลักเถรวาทเป็นหลัก โดย สถาปัตยกรรมไทยนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง แม้มีการคลี่คลายตามกาลเวลาที่ผ่านมา แต่ ไม่ทิ้งแบบดั้งเดิม การไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยตลอดเวลาที่ล่วงมานานับ ศตวรรษ แสดงว่าสถาปัตยกรรมไทยจะต้องมีคติหรือแนวคิดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแม่บทบังคับ แฝงอยู่

ในรูปของศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยนั้น เรามักจะพบลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ 3 ประการคือ ความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว

โชติ กัลยาณมิตร กล่าวว่าพุทธศาสนาสอนให้คนละกิเลสโดยแบ่งวิธีสอนตามความเหมาะสมของอุปนิสัยและกิเลสบุคคล เป็นระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ระดับโลกุตระนั้นเป็นการสอนที่มีความบริสุทธิ์ปราศจากเครื่องล่อใจจึงไม่ต้องการการชักจูงโดยอาศัยรูปศิลปะ แต่ในการสอนระดับโลกียะสำหรับบุคคลที่ยังติดข้องในกิเลสนั้น จะเห็นว่าเต็มไปด้วยเรื่องราวชวนให้กลัวต่อผลอกุศลกรรมที่จะได้ตอบสนองในนรกภูมิ หรือปลอบปล้ำต่อแห่งผลอกุศลกรรมที่จะได้ตอบสนองในเทวภูมิ รวมทั้งเรื่องชาดกต่างๆ ก็เป็นเรื่องที่นำมาประกอบการสอนในชั้นโลกียะนี้เช่นกัน แม้ว่าการใช้งานศิลปะจะเป็นวิธีการชักจูงศรัทธาฝ่ายโลกียะก็ตาม แต่มิใช่เป็นเรื่องราวที่จะแปลออกมาให้เป็นรูปธรรม การวิเคราะห์คำสอนในพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้สร้างจะต้องนำแก่นคำสอนนั้นออกมาแสดงในรูปของวัตถุให้ได้

เอเดรียน สนอดกราส กล่าวถึงเรื่องสัญลักษณ์ในหนังสือ **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป** ว่า สัญลักษณ์มิได้เพียงทดแทนความหมายในสิ่งที่เราสามารถมองเห็น หรือเปรียบเทียบโดยกายภาพ สัญลักษณ์สามารถใช้เป็นทดแทนเรื่องของสิ่งที่คล้ายคลึงกับจินตนาการ สัญลักษณ์บ่งถึงบางสิ่งที่มีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ที่สามารถสัมผัสหรือเข้าใจได้ทางความคิด โดยเป้าหมายของการศึกษาเรื่องสัญลักษณ์นี้ คือการแสดงให้เห็นแบบอย่างที่ทำให้สถาปัตยกรรมอินเดียและที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียกลายเป็นสัญลักษณ์และทำหน้าที่สื่อความคิดทางนามธรรม ทั้งนี้โดยการศึกษาแบบอย่างจากพระสถูป พระสถูปเหมาะสมเพราะมันแสดงอย่างชัดเจนถึงความสอดคล้องต้องกันทางพื้นที่ ซึ่งบ่งถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับสัญลักษณ์นั้นคือ มีศูนย์กลางที่ถูกกำหนดขึ้น, แกนหลัก, ลักษณะที่หันหน้าไปสู่ทิศตะวันออก, หลักเรขาคณิตที่แน่นอนและกระชับ และการใช้รูปแบบสัญลักษณ์ขั้นพื้นฐาน การศึกษาเรื่องนี้เป็นการวิเคราะห์ความหมายที่เกี่ยวข้องกันอันเนื่องมาจากแบบของพระสถูป โดยอาศัยการอ้างอิงตำนาน พิธีกรรม และหลักคำสอนทางศาสนา และโดยพิจารณารูปแบบสถาปัตยกรรมอันมาจากขอบเขตความคิดในคติความเชื่อของแต่ละลัทธิ